

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Istorie • Centrul de Studii Clasice și Creștine

Nr. 21-1/2026

CLASSICA & CHRISTIANA

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

Classica et Christiana

Revista Centrului de Studii Clasice și Creștine

Fondator: Nelu ZUGRAVU

21/1, 2026

Classica et Christiana

Periodico del Centro di Studi Classici e Cristiani

Fondatore: Nelu ZUGRAVU

21/1, 2026

ISSN: 1842 – 3043

e-ISSN: 2393 – 2961

Comitetul științific / Comitato scientifico

Moisés ANTIQUEIRA (Universidade Estadual do Oeste do Paraná)
Sabine ARMANI (Université Paris 13-CRESC - PRES Paris Cité Sorbonne)
Immacolata AULISA (Università di Bari Aldo Moro)
Andrea BALBO (Università degli Studi di Torino)
Antonella BRUZZONE (Università degli Studi di Sassari)
Livia BUZOIANU (Muzeul Național de Istorie și Arheologie Constanța)
Claudio César CALABRESE (Universidad Panamericana - Campus Aguascalientes)
Dan DANA (Centre National de la Recherche Scientifique/HiSoMA (UMR 5189), Lyon)
Beatrice GIROTTI (Alma Mater Studiorum - Università di Bologna)
Maria Pilar GONZÁLEZ-CONDE PUENTE (Universidad de Alicante)
Attila JAKÁB (Civitas Europica Centralis, Budapest)
Fred W. JENKINS (University of Dayton)
Domenico LASSANDRO (Università di Bari Aldo Moro)
Carmela LAUDANI (Università della Calabria)
Patrizia MASCOLI (Università di Bari Aldo Moro)
Dominic MOREAU (Université de Lille)
Sorin NEMETI (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca)
Evalda PACI (Centro di Studi di Albanologia, Tirana)
Vladimir P. PETROVIĆ (Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade)
Luigi PIACENTE (Università di Bari Aldo Moro)
Sanja PILIPOVIĆ (Institute of Archaeology, Belgrade)
Mihai POPESCU (C.N.R.S. - ANHIMA, Paris)
Julijana VISOČNIK (Archdiocesan Archives of Ljubljana)
Heather WHITE (Classics Research Centre, London)

Comitetul de redacție / Comitato di redazione

Claudia TĂRNĂUCEANU (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nelu ZUGRAVU, director al Centrului de Studii Clasice și Creștine
al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
(*director responsabil / direttore responsabile*)
Claudiu-Costel LUCA (Centrul de Studii Clasice și Creștine)

Correspondența / Corrispondenza:

Prof. univ. dr. Nelu ZUGRAVU
Facultatea de Istorie, Centrul de Studii Clasice și Creștine
Bd. Carol I, nr. 11, 700506 - Iași, România
Tel. ++40 232 201634 / Fax ++40 232 201156
e-mail: nelu@uaic.ro

Toate contribuțiile sunt supuse unei duble analize anonime (*double-blind peer review*), efectuate de specialiști români și străini.

All contributions are subject to a double anonymous analysis (*double blind peer review*), carried out by Romanian and foreign specialists.

La redazione sottopone preliminarmente tutti i contributi pervenuti a un procedimento di doppia lettura anonima (*double-blind peer review*) affidato a specialisti romeni e stranieri.

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE
CENTRUL DE STUDII CLASICE ȘI CREȘTINE

Classica et Christiana

**21/1
2026**

**Convegno Internazionale (XIV Convegno romeno-italiano)
Crisi e declino nell'antichità greco-romana
(Iași, 17-19 settembre 2025)**

a cura di

Nelu ZUGRAVU

Tehnoredactor: Nelu ZUGRAVU

ISSN: 1842 – 3043
e-ISSN: 2393 – 2961

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
700511 - Iași, tel./fax ++ 40 0232 314947

SUMAR / INDICE / CONTENTS

SIGLE ȘI ABREVIERI – SIGLE E ABBREVIAZIONI / 9

Convegno Internazionale (XIV Convegno romeno-italiano)

Crisi e declino nell'antichità greco-romana

(Iași, 17-19 settembre 2025)

Programul colocviului [The colloquium program] / 11

Moisés ANTIQUEIRA, Accompanied by the gods: Diana and Hercules on the imperial coinage of Aemilian (253) / 21

Antonella BRUZZONE, Dal *Cosmos* al *Chaos*. Lo spettro della catastrofe in Claudiano [From *Cosmos* to *Chaos*. The specter of catastrophe in Claudian] / 43

Juan Ramón CARBÓ GARCÍA, *Ignorantia de barbaris*. Complacency, boastfulness and security in the Roman worldview in the face of the new bordering peoples in the mid-third century A.D.: from contempt to bewilderment / 61

Immacolata ERAMO, Ammiano Marcellino e la crisi dopo Adrianopoli [Ammianus Marcellinus and the crisis following the Battle of Adrianople] / 79

Erica FILIPPINI, *Dacia Felix*: La costruzione dell'immagine della provincia *Dacia* nella monetazione di età imperiale [*Dacia Felix*: Constructing the image of the province of Dacia in the coinage of the imperial period] / 99

Beatrice GIROTTI, Testimoniare la “resilienza” nei secoli III-VI d.C. *Restitutor, receptor* e altri strumenti storiografici di fronte ai cambiamenti [Bearing witness to ‘resilience’ from the 3rd to the 6th centuries AD. *Restitutor, receptor*, and other historiographical tools in the face of change] / 129

- M.ª Pilar GONZÁLEZ-CONDE PUENTE, Témoignages épigraphiques de Trebonianus Gallus et Volusianus dans les provinces hispaniques [Epigraphic evidence of Trebonianus Gallus and Volusianus in the Hispanic provinces] / 155
- Emanuel GROSU, *Do ut des*: la crisi della fede. Il patto col diavolo o l'estremo pragmatismo di un principio giuridico nel poema *Lapsus et conversio Theophili vicedomini* (Roswitha di Gandersheim, secolo X) [*Do ut des*: the crisis of faith. The pact with the devil, or the extreme pragmatism of a legal principle in the poem *Lapsus et conversio Theophili vicedomini* (Hrotsvitha of Gandersheim, 10th century)] / 173
- Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA, *Vias et pontes disrutas*... On two milestones from Maximinus' Reign / 189
- Manuela MONGARDI, Magnia Urbica, l'ultima 'Soldatenkaiserin' [Magnia Urbica, the last 'Soldatenkaiserin'] / 197
- Sorin NEMETI, Religious strategies in an age of anxiety. Votive dedications from Roman Dacia from the time of Barrack Emperors / 223
- Miguel P. SANCHO GÓMEZ, El ejército romano da Aureliano y Probo en la *Historia Augusta* [The Roman army of Aurelian and Probus in the *Historia Augusta*] / 237
- Anne VIAL-LOGEAY, Pline l'Ancien et la perception des crises politiques à Rome [Pliny the Elder and the perception of political crises in Rome] / 263
- Nelu ZUGRAVU, *Cuncta ad extremum reciderant*: retorica della crisi nelle fonti latine tardoantiche [*Cuncta ad extremum reciderant*: the rhetoric of crisis in Late Antique Latin sources] / 279

STUDII – STUDI / 337

Maria AMBROSETTI, L'edizione digitale degli storici latini in frammenti.

Problemi, metodi, prospettive [The digital edition of fragmentary Latin historians. Problems, methods and perspectives] / 337

Bojan B. POPOVIĆ, The Roman bath at Timacum Maius – an architectural complex / 349

OPINII – OPINIONI / 375

Dan DANA, Abandonurile rațiunii. Despre o carte recentă [The abandonments of reason: on a recent book] / 375

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE – RECENSIONI E SCHEDE BIBLIOGRAFICHE / 389

ISIDOR DE SEVILLA, *Etimologii. XIII-XIV*, ediție bilingvă, ediție îngrijită, traducere din limba latină, studiu introductiv, cronologie și note de Anca CRIVĂȚ, Editura Polirom, Iași, 2025 (*Nelu ZUGRAVU*) / 389; Catherine NIXEY, *Erezie. Isus Cristos și ceilalți fii ai lui Dumnezeu*, traducere din limba engleză de Radu CUCUTEANU, Editura Humanitas, București, 2025 (*Alexandru Eusebie TOMIUC*) / 393; Peter BROWN, *Augustin de Hippona. O biografie*, traducere din limba engleză de Ionela GANEA și Cristian STOICA, Editura Polirom, Iași, 2025 (*Ștefan PUȘCAȘU*) / 397; Peter HEATHER, John RAPLEY, *De ce se prăbușesc imperiile. Roma, America și viitorul Occidentului*, traducere de Alexandru CORMOȘ, Editura Litera, București, 2025 (*Alecsandru VOICU*) / 401

CRONICA – CRONACA / 407

SIGLE ȘI ABREVIERI / SIGLE E ABBREVIAZIONI*

<i>ActaMN</i>	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca.
<i>BHAC</i>	<i>Bonner Historia-Augusta-Colloquium</i> , Bonn.
<i>BHL</i>	<i>Bibliotheca Hagiographica Latina</i> , Bruxelles.
<i>EDR</i>	<i>Epigraphic Database Rome</i> .
<i>EDCS</i>	Epigraphische Datenbank Clauss-Slaby, Eichstätt-Ingolstadt.
<i>EN</i>	<i>Ephemeris Napocensis</i> , Cluj-Napoca.
<i>FHDR</i> , II	<i>Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes</i> , II, <i>De la anul 300 până la anul 1000</i> , București, 1970.
<i>MGH</i>	<i>Monumenta Germaniae Historica</i> .
<i>Occidente/Oriente</i>	<i>Occidente/Oriente. Rivista internazionale di studi tardoantichi</i> , Pisa-Roma.
<i>PIR</i>	<i>Prosopographie chrétienne du Bas-Empire</i> , éd. par A. Mandouze et al., 4 voll., Paris-Rome 1982-2013.
<i>PLRE</i> , I	<i>The Prosopography of the Later Roman Empire</i> , I, A.D. 260-395, by A. H. M. Jones, J. R. Martindale, J. Morris, Cambridge, 1971.
<i>RE</i>	<i>Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft</i> .
<i>RIC</i>	<i>The Roman Imperial Coinage</i> .
<i>RRMAM</i>	D. French, <i>Roman Roads and Milestones of Asia Minor</i> , Vol. III, British Institute at Ankara, 2012-2016.
<i>SCIVA</i>	<i>Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie</i> , București.
<i>TD</i>	<i>Thraco-Dacica</i> , București.
<i>Thll</i>	<i>Thesaurus linguae Latinae</i> .

* Cu excepția celor din *L'Année Philologique* și *L'Année Épigraphique* / Escluse quelle segnalate da *L'Année Philologique* e *L'Année Épigraphique*.

ABANDONURILE RAȚIUNII. DESPRE O CARTE RECENTĂ*

Dan DANA**
(CNRS/HiSoMA, Lyon)

Mots-clés : *Antiquité Tardive, Balkans, christianisme, Dacie romaine, historiographie roumaine, nationalisme.*

Résumé : *Les abandons de la raison : à propos d'un livre récent.* Ce compte rendu essaie, partant de la lecture critique d'un ouvrage d'une longueur considérable et d'une rare prolixité, d'attirer l'attention sur les approches identitaires qui sévissent de nouveau dans l'historiographie roumaine. Dans ce genre d'écrits, à la frontière poreuse entre les ouvrages historiques et les productions dilettantes, on voit s'amalgamer trois filons idéologiques inquiétants : le nationalisme orthodoxiste des années 1930, l'indigénisme national-communiste et la nébuleuse souverainiste de nos jours.

Keywords: *Late Antiquity, Balkans, Christianity, Roman Dacia, Romanian historiography, nationalism.*

Abstract: *The abandonments of reason: on a recent book.* This review, drawing on a critical reading of a work of considerable length and rare prolixity, seeks to draw attention to the identitarian approaches that are once again gaining ground in Romanian historiography. In this type of writing, situated along the porous boundary between scholarly historical works and dilettantish productions, one can observe the amalgamation of three troubling ideological strands: the Orthodoxist nationalism of the 1930s, national-communist indigenism, and the contemporary sovereigntist nebulosity.

Cuvinte-cheie: *Antichitate târzie, Balcani, creștinism, Dacia romană, istoriografie română, naționalism.*

Rezumat: *Această recenzie încearcă, pornind de la lectura critică a unei lucrări de o amploare considerabilă și de o rară prolixitate, să atragă atenția asupra abordărilor identitare care bântuie din în istoriografia română. În acest tip de*

* Corneliu BERARI, *Abandonuri imperiale. Retragera aureliană în lumina retragerii heracliene: o contribuție la cercetarea istoriei primului mileniu al romanității orientale*, Editura Mega, Cluj, 2023, 699 p., ISBN: 978-606-020-709-2

** dan.dana@mom.fr

scrieri, aflate la granița permeabilă dintre lucrările istorice și producțiile diletante, se observă amalgamarea a trei filoane ideologice îngrijorătoare: naționalismul ortodoxist al anilor 1930, autohtonismul național-comunist și nebuloasa suveranistă contemporană.

Mărturisesc de la bun început că nu este deloc ușor de recenzat o asemenea carte, din mai multe motive, nu numai cel care sare în ochi, și anume întinderea colosală a unui volum în format mare (699 pagini, 1517 note, trei anexe). Autorul (de acum înainte, C.B.), cu studii de filozofie la Universitatea de Vest din Timișoara și, ulterior, de politologie (Manchester, CEU-Budapesta [despre care vezi mai jos, aproape de final], München), cu preocupări de teologie, este un diletant informat, revendicându-și, de altfel, calitatea de „outsider”, avînd doar o licență în istorie la UBB Cluj, învățămînt la distanță (p. 598)¹. Un „Cuvînt înainte” este semnat de Călin Timoc, desigur gaj al unei prietenii bănățene.

C.B. crede că aduce o schimbare radicală de paradigmă – ceea ce nu este exagerat – și propune „trei mari înnoiri metodologice” prin „noi piste euristice”, pentru a-i cita propriile expresii: (1) o comparație între cele două retrageri, aureliană și heracliană, cu similitudini (schimbări climatice, pandemii cu efecte demografice și economice, sau ceea ce numește „efervescentă religioasă generatoare de importante mutații culturale”); pe urmele lui Florin Curta și ale altora, care au demontat imaginea „anului 602” ca moment de rupere a limesului danubian, deplasează pierderea Balcanilor de către Imperiul de la Constantinopol înspre 615 (cum o confirmă și încetarea circulației monetare); (2) recursul la o perspectivă geopolitică, la scara întregului Imperiu sau chiar mai departe (ceea ce este desigur de folos); (3) explicații în legătură cu factori structurali, dar și cu evoluții cultural-religioase: schimbări climatice, pandemii, criza finală a politeismului antic (care este totuși o temă discutabilă) și triumful creștinismului, confruntarea cu Persia zoroastriană sau apariția Islamului, toate acestea într-o perspectivă catastrofistă.

Capitolele (în număr de 22) și subcapitolele au titluri pletorice, mai lungi decît în romanul sadovenian *Zodia Cancerului sau vremea Ducăi-Vodă* care pastișează totuși cronici medievale. Deși exprimarea este elaborată și pe ansamblu mult mai bogată semantic sau mai clar structurată ca literatura istoriografică recentă, altceva este de deplîns.

¹ Cartea de față este de fapt o transformare de proporții considerabile a lucrării de licență din 2020.

C.B. cultivă un stil extrem de prolix, făcînd abuz de adjective și adverbe baroce, pompoase, greoaie, avînd mania ghilimelelor, dar și a termenilor nepotrivîți (vezi mai jos), complăcîndu-se într-un amestec de termeni vechi, unii bisericești, cu neologisme, multe inutile, ba chiar destabilizante: *concantenare* în loc de „înlănțuire”, *debilitare* în loc de „slăbire”, *prezumat* în loc de „pretins”, *decident*, sau barbarismele *a obscura* și *impersonare*. Aceste cîteva exemple ilustrează ravagiile imitației postdecembriste a englezei omniprezente² – așa cum s-a întîmplat în sec. XIX în epoca franțuzismelor și a altor prețiozități –, rezultînd o exprimare păsărească; mai relev o exprimare nefericită: „sosesec întărituri militare” (p. 647, în loc de „întăriri”). Ceea ce este însă cel mai supărător, la o carte de un asemenea gabarit, este acumularea de nenumărate repetări, repetiții, reluări, reformulări, autoparafrăzi, trimiteri la trimiteri la alte trimiteri.

Sînt de notat destule greșeli de frapă (explicabile, dat fiind volumul mare de pagini, dar mult prea numeroase pentru a fi trecute cu vederea). Spicuiesc din asemenea inconsecvențe (m-am oprit după primele 100 de pagini):

– „monoftlamia” (p. 17), „exharhatul” și „Cazareea Cappadociei” (p. 24, n. 28), „Colonia Ulpia Oescisum” și „Trainopolis” (p. 31), „Calliodorus” (p. 31, n. 42, pentru Callidromus), „Monguntiacum” (p. 38), „Lyconia” (p. 42, n. 87), „urzupări” (p. 44), „federetilor de arabi” (p. 57, n. 116), „*de throne*” (p. 61), „fiulul” (p. 61, n. 123), „sasanind”, „ahemenzilor” și „Strymion” (p. 65, n. 134), „Dalmanția” (p. 72), „Biserica din Persani” (p. 72, n. 153), „Areobindons” (p. 90, n. 210), „mecanise” (p. 93), „Atiohiei” (p. 99, n. 236) și mai ales „Teofilcat” (p. 98, n. 233; p. 605)³.

Dacă asemenea greșeli sînt benigne, mult mai deranjante se dovedesc însă alte fenomene:

– abuzul de expresii anacronice transpuse în Antichitate: „război total”, „desanturi amfibii”, „vizita de lucru” (despre raiduri de pradă), „coexistență pașnică”, „războaie mondiale”, „summit”, „azilanți” goți

² Cum o arată noua modă (în această carte și la alte edituri) care desfigurează tradițiile consacrate, prin lipirea prenumelor prescurtate sau punerea trimiterilor de note infrapaginale după semnele de punctuație, inclusiv pentru textele redactate în română.

³ Spicuiesc printre greșelile de frapă din bibliografie: „cooronatori” (p. 612), „Papapcostea” (p. 622).

(p. 57, aluzie la zilele noastre), „management”, „leadership”, „Blitzkrieg”, „virament”, „lobby”, într-o listă nesfârșită;

– Q. Marcius Turbo e citat uneori drept „Q.M. Turbo” (p. 24, n. 28; p. 33, n. 51; p. 36, n. 56 – aici cu inversiunea „M.Q.” de două ori!), precum cei care ignoră cum se transcriu *tria nomina*, iar în index „Turbo Quintus Marcus”; „Pseudo-Dionysos din Tel-Mahre” (peste tot) arată confuzia frecventă printre diletanți dintre numele zeului și numele teofor Dionysios;

– expresii alandala: „ctitorii traianice” (p. 31), nemaivorbind de „motivația teologică a ‘soluției finale’ pe care Heraclius s-a hotărât să o dea ‘problemei evreiești’” (p. 441) prin botezarea forțată a evreilor (deși C.B. nu e anti-iudaic, de vreme ce și pentru acea credință poate divaga despre eshatologii și mesianisme, vezi mai jos);

– stîlcirea unor termeni sau expresii în latină (*orbis romanum*, sistematic, în loc de *Romanus*; *agris decumates*, p. 38 și 47; *restitor orbis*, p. 42; *praefectus*, p. 44; *ripensis* pentru plural, p. 83; *praesantalis*, p. 91, n. 211; *Novallae*, p. 110) sau greacă (βασιλευς, p. 58, n. 118; Πιστός ἐν Χριστῷ βασιλεύς, p. 591 și 625; *oikumene* ca fiind masculin, p. 106, n. 249), neștiind care e forma corectă, nemaivorbind de monstrul inventat *Constitutio Antoniana*, de mai multe ori (p. 106, n. 247; p. 111, 154, 493). Aceste aproximații și neglijențe nu apar nici măcar în latina dunăreană a protagoniștilor cărții de față!

– reminiscențe din engleză: „Aleppo” (p. 87, n. 198; p. 97, n. 228);

– oscilații grafice între „samariteni” și „samarineni”;

– Procopiu din Cezareea e citat sistematic cu „Wars” (ciudățenie de interzis) și cu tălmăciri ale traducerilor din engleză. Căci „sursele” (literare) sînt citate din *Fontes* sau din traduceri englezești. Cît despre inscripții, ele sînt citate după bazele de date, contrar uzanțelor dar conform robotizării în marș și comodității necritice.

– turnura „robust epistemic” apare de zeci și zeci de ori într-o carte ple-torică, ca un tic care să dea impresia unei exprimări mai elevate, efectul obținut fiind opus. „Epistemic” este de altfel un termen-fetiș al autorului, juxtapus de alte zeci și zeci de ori la termeni feluriți: avansuri/străpungeri/cîștiguri/acumulări/instrumente epistemice, ba chiar „fundătură epistemică”, „smerenie epistemică” și „luminiș epistemic”.

După aceste observații tehnice, dar care nu sînt independente de raționamentul urmat sau de metodologia surselor, care e personală, să intrăm în miezul problemei. Explicația lui C.B. pentru pierderea Balcanilor de către Imperiul Roman de Răsărit se distanțează de teoria

curentă: nu atât invazia slavilor (un „*explanans* etnic”), cât importanța factorului religios și eshatologic în istorie. Insistența asupra „retragerii heracliene”, expresie pe care a creat-o (ca o a doua retragere romană, după părăsirea Daciei nord-danubiene), este definită de C.B. însuși drept un „scenariu ipotetic” despre „un abandon imperial săvârșit sub spectrul iminenței Eshatonului”, între anii 614-618, în contextul războiului îndelungat cu perșii și al presiunii avaro-slave, dar și al apariției Islamului („profetul ivit printre sarazini”). Două evenimente traumatice ar grăbi abandonarea Daciei, respectiv a Balcanilor: capturarea lui Valerian de către Șapur I în 260; cucerirea Ierusalimului de către perși în 614.

Prezentarea idealizată a strămoșilor arhetipali (latinofonii creștini de la sud de Dunăre) e însoțită de o imagine particulară a slavilor (deși rolul lor nu este negat, nici diminuat, pentru vocabular): „inaugurarea, în condiții de profund regres social și cultural, noului ‘eon slav’ în această parte de lume” (p. 159), slavii fiind o populație rudimentară și inferioară neamurilor germanice, deși „‘înapoierea’ socială, tehnologică și economică a comunităților slave s-a transformat peste noapte într-un important factor competitiv” atunci când survin schimbări climatice sau „ciuma lui Iustinian” (p. 209), ei avînd un potențial de creștere demografică, de colonizare și „slavizare”. Asemenea considerații nu atât schematice cât simpliste trădează însă esențializarea și ierarhizarea populațiilor conform originilor etnice. Nu este singura esențializare, căci o expresie cu rol de litanie străbate întreaga carte: „bazinul civilizațional al Mării Mediterane”.

C.B. are meritul de a insista îndelung asupra unor fenomene recent evidențiate în istoriografia occidentală: schimbările climatice (răcirea vremii pe la mijlocul sec. VI) și „ciuma lui Iustinian”, care a zădărnicit eforturile de consolidare și expansiune ale Imperiului. Cele două cauze pot fi importante, dar sînt și fenomene de modă istoriografică, care nu explică totul și nu trebuiesc supreevaluate, mai puțin într-o înlănțuire de conjuncturi. Oricum, la C.B. factorul prioritar nu poate fi decît religios, mai precis eshatologic și apocaliptic. Porțiuni întregi din carte sînt ocupate de tot felul de teorii despre „eoni” în istoria omenirii, paragrafe sau pagini în care nu știm dacă autorul relatează despre un eveniment istoric sau face o descriere în spirit creștin. Preferința pentru o anumită latură religioasă saturează volumul cu un alți termeni-fetiș: eshatologic, apocaliptic, revoluționar. Transformările pe plan cultural-religios sînt mai mult decît „profunde”: ele nu pot fi decît

„revoluționare”. Orice poate fi pus sub zodia „Judecății de Apoi”, a „Parusiei” etc.: războaiele au valențe eshatologice, orizontul este unul de așteptare eshatologică, ni se propune o cheie de interpretare eshatologică, căci protagoniștii cărții aveau „așteptări eshatologice paroxistice” (p. 75) atunci când survine „globalizarea’ *Zeitgeist*-ului eshatologic în epoca de sfârșit a lumii antice” (p. 508) ș.a.m.d. Iar „spectrul apocalipsei” este frate bun cu „criza existențială”. Avem astfel privilegiul deloc de invidiat de a contempla ravagiile eliadismului în diferitele straturi intelectuale din România, care nu se măsoară doar la nivel lexical.

C.B. scrie o carte de istorie, dar o scrie ca un creștin practicant, cu majuscula „Care” când e vorba de „Dumnezeul evreilor și creștinilor” (p. 476), insistând pe „îndumnezeirea omului” – „care va rămîne o parte integrantă a învățaturii de credință a Bisericii Ortodoxe”, prilej de a da un lung pasaj din Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsurile către Talasie* (p. 476, n. 1339), sau atunci când scrie despre „calitatea de a fi membru al Bisericii Creștine Universale și Drept Slăvitoare” (p. 516), din care ar trebui poate să înțelegem că există o falie ontologică între ortodocși și restul omenirii nepravoslavnice. E, deci, o istorie militanță, deși redactată mai inteligent decât istoricii bisericești, care par a scrie așa cum cereau preoții Templului din „Relatare despre regele David” (extraordinarul roman al lui Stefan Heym, în care găsim cea mai bună descriere a condiției istoricului).

Ideea fundamentală a cărții lui C.B. este sinteza dintre *Romanitas* și *Christianitas*. O „apocalipsă societală” ar fi avut loc în Balcani, prin abandonarea provinciilor balcanice într-o atmosferă apocaliptico-eschatologică – atunci, „comunitățile creștinilor latinofoi de orientare calcedoniană din Peninsula Balcanică au {fost} experimentat un ‘sfârșit al lumii’”, sau măcar al lumii lor (p. 389) –, „noapte apocaliptică” care a provocat „căderea din istorie”, când acești supraviețuitori ai catastrofei teologico-(geo)politice a *Romaniei* creștine din sec. VII (p. 591) își vor făuri o nouă identitate care va dăinui. Conform lui C.B., *Romania* dunăreană a fost „în mod tradițional brațul înarmat și bastionul imperial al ‘ortodoxiei calcedoniene’” (p. 596); el scrie dealtfel sistematic despre „creștinii latinofoi din Balcani de orientare calcedoniană” – de parcă acel spațiu ar fi fost scutit de erezii, ereziarhi și creștinisme diferite și concurente, dar mai ales coabitante. Este o denaturare totală a unor complexități deranjante pentru istorii imaginate, dar nu e singura. De ce totul se reduce la romanii latinofoi din Peninsula Balcanică? E vorba de un spațiu dintotdeauna amestecat, în care, pe

lîngă latinofoni și elenofoni (cu origini amestecate), mai existau și alte populații provinciale în diferite grade de romanizare sau elenizare, precum tracii și ilirii, nemaivorbind de strămoșii (încă) necunoscuți ai albanezilor sau de goții transferați în Imperiu. „Romanii latinofoni” ai lui C.B. sînt precum *homo religiosus* la Mircea Eliade, niște fapte imaginare, niște entități ideatice, pretexte pentru a impune o viziune legitimatoare. Ici și colo sînt date niște nume din surse, dar lipsește o analiză sau o urmă de interes pentru persoane concrete (dincolo de acest grup-tip care rămîne generic), de felul celei întreprinse de I. I. Russu, *Elementele traco-getice în Imperiul Roman și în Byzantium (veacurile III-VII)* (București, 1976), de pe cu totul alte poziții și înțemeiată pe o autentică cunoaștere a surselor. De fapt, tot eșafodajul lui C.B. nu e decît o variantă actualizată a dogmei interbelice (și nu numai) conform căreia „poporul român s-a născut creștin”, cu exaltările știute din anii 1930. C.B. nu se sfiește să scrie, purtat de condei, despre „despărțirea împărăției conduse de împăratul elenofon și cuminecător cu monofiziții Heraclius de ‘pravoslavnicii creștini’ de limbă latină și de orientare calcedoniană” (p. 507).

Cartea, și așa voluminoasă, păcătuiește prin nepermis de multe generalități, excursuri istorico-evenimentiale, descrieri teologico-livrești (astfel despre „cosmologia politică” zoroastriană), fiind de fapt o survolare a istoriei întregului Imperiu, în vreme ce nu găsim mai nimic concret despre Balcanii chipurile studiați – nu numai parcimonia și împuținarea surselor fiind responsabile. Cap. 4 privește armata în Imperiul roman tîrziu, dar nu găsim mai nimic concret despre provinciile balcano-dunărene. Deși critică teoria continuității daco-romane, ideea de bază a lui C.B. rămîne aceeași, de vreme ce scrie tot despre „dura luptă pentru supraviețuire și pentru păstrarea identității proprii de către comunitățile de romanici creștini din fostele provincii dunărene ale Imperiului tîrziu” (p. 220), transformînd obsesia naționalistă (preluată de neoașismul ceaușist) a luptei pentru „supravețuirea ca neam” într-o contopire între etnic și ortodoxie, în cheie identitară. Acea supraviețuire s-ar explica prin rolul critic jucat de religia creștină în definirea identității acestor comunități (p. 525), mai precis prin practicile rituale ale „legii românești” cu rol de „tezaur de memorie identitară” (p. 530). Totul se reduce la identitate și creștinism, exclusiv ortodox. Prin urmare, forma de continuitate nu ar fi teritorială („locuirea neîntreruptă” în spațiul carpato-danubiano-pontic precum în vulgata național-comunistă), ci mai degrabă un tip de viață comunitară

centrat pe „practicarea neîntreruptă” a „ritualurilor esențiale ale credinței creștine” (p. 531) în munții din interiorul Peninsulei Balcanice, ritualuri religioase moștenite de dinainte de retragerea heracliană; ceea ce numește procesul de transformare a religiei creștine într-o „lege românească” n-ar fi putut avea loc decît la sudul Dunării (p. 519). Atunci cînd C.B. descrie „comunități creștine care au trăit pentru mult timp ca ‘insule etnoculturale’ izolate într-un ‘ocean’ de seminții ‘păgâne’” (p. 532), constatăm transpunerea în cheie religioasă a imaginii poporului român ca insulă latinofonă într-un ocean slav. Mai mult, C.B. presupune că în sec. VII-VIII ar fi existat bariere de ordin religios între „creștini” (romanici) și „păgîni” (slavi), neexistînd relații matrimoniale (p. 535) între cele două categorii esențializate și chipurile etanșe. Apariția românilor la nordul Dunării s-ar datora extinderii primului țarat bulgar, creștinat de bizantini, cînd ar fi fost inaugurat un nou „eon” creștin în Europa de Sud-Est (p. 536), cu o „(ad?)migrare” în masă a populației romanice din sudul Dunării la nordul fluviului, printr-un fel de rocadă lingvistică între latinofoni și slavofoni (înlocuind astfel teza „pînzelor de populație” a lui P. P. Panaitescu), care a dus la o „(re)învier” politică a romanității orientale în Evul Mediu. Concluzia este pe măsură: „o *apocalipsă* (a Romaniei latinofone de orientare ortodox-calcedoniană din provinciile dunărene ale Imperiului târziu)” care va duce la o „surprinzătoare *învier* (a ‘vlahilor din Țările Românești’ nord-dunărene în care își va trăi o adevărată ‘viață de după moarte’ cultura creștină a defunctei împărății bizantine a Romaniei elenofone)” (p. 572). *Apocalipsă* și *învier* nu sînt numai termeni bisericesti, dar au fost și privilegiați de intelectuali înfierbîntați din anii 1930 și aplicați „preabunului popor român”, precum Mircea Eliade (legionar nepocăit), cu precădere de ciracii lui Corneliu Zelea Codreanu, care nădăjduiau întru „învierrea neamului românesc”.

Sînt de punctat carențe istorice: minimizarea auxiliarilor în armata romană, care au fost mult mai numeroși ca legionarii, mai ales în provinciile dunărene; Apollodor din Damasc ar fi „un arhitect de origine siriano-elenistică” (p. 82, n. 176); C.B. se ocupă de Antichitatea Tîrzie, dar ignoră că numele provinciei tardoantice acoperită azi de Dobrogea nu era „Scythia Minor” (cum apare sistematic), ci doar „Scythia”⁴. Deși bibliografia este considerabilă, folosind lucrări fundamen-

⁴ În *CEpRom* XLIII (2023), 2452 (*SCIVA*, 75, 2024, 229-230), C. C. Petolescu și F. Matei-Popescu definesc volumul drept o „prezentare prolixă și pe alocuri

tale și citîndu-i expres pe Florin Curta și Alexandru Madgearu (despre ale căror teorii ar fi multe de spus)⁵, lipsește un titlu care privește direct subiectul de față. Este vorba de C. C. Petolescu, *La romanité dacomésiennne et l'ethnogenèse des Roumains* (București, 2018), o sinteză în care acest istoric, care cunoaște bine sursele, dar le interpretează în mod structural naționalist, extinde aria etnogenezei de-a lungul Dunării de Jos. Deși arheologia și problemele ei (săpături insuficiente sau probleme de interpretare) sînt discutate, lipsesc studiile lui Alexandru Niculescu despre naționalismul istoriografiei românești și interpretările etniciste (oricum, ele nu ar fi servit cauzei).

Este manifestă influența eliadiană – prin două cărți citate sau prin „creștinismul cosmic” drept „formă de religiozitate specifică românilor” (p. 517, n. 1402), care nu este numai un construct identitar amăgitor; pentru cei care mai cred teoriile pioase despre specificul și excelența folclorului românesc, o simplă răsfoire a studiilor scrise de Marianne Mesnil și Assia Popova (*Etnologul, între șarpe și balaur*, respectiv *Eseuri de mitologie balcanică*, București, 1997) le-ar da fiori, cînd se poate constata îngemănarea dintre folclorul românesc și cel bulgar (și mai departe balcanic). Eliade este prezent în filigran prin terminologie și obsesii: apocalipsă, eshatologie, *Zeitgeist*, *homo religiosus*. Ce-i drept, C.B. inovează prin alte expresii, precum „căderea din istorie” a romanității orientale la începutul sec. VII, sau „inter-istorie”. Mai găsim tot felul de „eoni” (Blaga și inerentele gnosticisme), dar și „Katehon” și alte obsesii postdecembriste. Este o istorie personală, în stilul istoriei religiilor scrise de Mircea Eliade, care survola epocile și sursele, esența (sau scopul) reducîndu-se la arhetipuri invariabile. C.B. se folosește oportun de noi mode istoriografice – catastrofism climatic și epidemiologic –, pe care le înveșmîntează într-un catastrofism teologic, eshatologic, apocaliptic; sînt vorbe mari, învăluitoare ca exaltările lui Mircea Eliade din anii 1920-1930, dar la fel de găunoase. Re-

greu de urmărit” și atrag atenția „că nu a existat niciodată o provincie romană târzie Scythia minor”.

⁵ Astfel, este greu de aderat la jocurile intelectuale ale lui F. Curta cu apariția subită a slavilor în Balcani și la Dunărea de Jos (*The Making of the Slavs*, 2001), într-o modă inovaționistă cu orice preț, dar care mai apoi se asociază la o carte în colaborare cu un tracoman și un etimologist îndoielnic ca Sorin Paliga (*Slavii în perioada migrațiilor*, Tîrgoviște, 2023); același S. Paliga, împreună cu E. S. Teodor, publicaseră o carte confuză (*Lingvistica și arheologia slavilor timpurii. O altă vedere de la Dunărea de Jos*, Tîrgoviște, 2009), inspirată în parte de F. Curta.

zultatul este un fel de istorie eliadiană, în care religiosul devine factorul precumpănitor, esențial, adevăratul motor al „Istoriei”. Atît prin vocabular cît și prin frazeologie, prea multe pasaje din carte rezonează cu anii 1930, dar și cu obsesiile postedecembriste ale celor care cred că cel mai bun remediu împotriva comunismului ateu ar fi habotnicia ortodoxă. Prin cîteva citate, risipite în textul principal sau în note, recunoaștem voga de misticism ortodoxist a anumitor intelectuali postdecembriști, curente nebuloase în care, după „limba îngerilor”, ni se recomandă pildele sihaștrilor din Pustia Egiptului. Vorbind despre catastrofisme, „colaps societal” și „hiatus civilizațional”, C.B. mai evocă în filigran zilele noastre. Propria abordare, pe care o numește „necanonică”, e sortită altor zodii: iminența Eshatonului, „o extraordinară efervescență a stărilor de spirit eshatologice pe fundalul unor mutații structurale la nivel climatic și demografic” (p. 594), depășind modelul lui Florin Curta (tot cu o interpretare „catastrofistă”), pe care-l consideră simplist.

Schimbarea de paradigmă pe care o invocă C.B. este de fapt fie trecerea dintr-o extremă într-alta, fie reluarea unor dogme travestite. Astfel, cu pledoaria pentru rolul „factorilor ideatici (cultural-religioși)”, „pentru a înțelege motivația religioasă din spatele unor fenomene istorice anterior interpretate într-o cheie de determinism materialist” (p. 64), sau cu extraordinarul imbold: „Dar dacă în pămînt nu găsim ceea ce căutăm, atunci poate că ar fi timpul să ridicăm fruntea în sus și să privim ‘spre cer’” (p. 565). C.B. scrie generic despre importanța mentalităților, concepțiilor religioase, marilor evenimente teologico-(geo)-politice pentru a înțelege „anumite linii de cauzalitate istorică” (p. 566), ceea ce amintește de autonomia religiosului despre care vorbea Eliade (împotriva condiționării istorice), nimic altceva decît un alt tip de reducționism, fascinant poate pentru unii, dar tot atît de reprobabil ca alte reducționisme. C.B. își revendică o „demarcare de modelele monocauzale și inevitabil simpliste” (p. 596), dar, dacă propune o imagine relativ mai bogată, esența e de natură religioasă. Volumul este o odă despre o „Romanie dunăreană catholică și ortodoxă”, o *forma mentis*, „o matrice etnoculturală, cu origine în cultura *ortodoxă* a Romaniei *catholice* din perioada antică târzie” (p. 570), ceea ce face ca afilierea medievală a vlahilor la cultura religioasă și la instituțiile Bizanțului, redevenit ortodox după alte dispute hristologice, să fie „o evoluție cât se poate de firească și organică”, ca o „‘vocație’ a creștinătății romanice răsăritene”, confirmată mai apoi de rolul Țărilor Române care au adus

„o contribuție critică la salvagardarea Ortodoxiei” (p. 570-571). Românii creștini din Peninsula Balcanică ar fi jucat un rol major în „desăvârșirea sintezei ‘ortodoxe’ dintre *Romanitas* și *Christianitas* (p. 580), dînd naștere la „aderența organică la ceea ce a fost considerată a fi de-a lungul veacurilor ‘dreapta credință creștină’ (ortodoxia)” (p. 571). Pentru C.B., „constanta fundamentală” a istoriei romanității orientale și a românilor ar fi tocmai „atașamentul organic față de ‘dreapta credință creștină’ (ortodoxia)” (p. 573). Recunoaștem acum cu și multă putere filonul interbelic, năist și eliadian, căci noțiunea de *organic* ne face să tresăltăm și să recunoaștem elucubrațiile fascistoide din anii 1930, prin care Nae Ionescu, Nichifor Crainic și Mircea Eliade, între alți trîmbițași ai românismului, saturau spațiul cultural cu organic, etnic, ortodoxie și proslăveau „măreția destinului românesc”. Totul se reduce la o fundătură (fie ea și epistemică, pentru a-i face pe plac lui C.B.) în care îi regăsim – necitați, dar asimilați – pe Nae Ionescu, Nichifor Crainic și Mircea Eliade, adevărat profet în ape tulburi. Dar oare grecii, bulgarii și sîrbii, în vulgatele lor naționale, tot atît de naționaliste ca la nordul Dunării, se consideră altceva decît o sinteză între o excelență etnică și o ortodoxie vajnică? „Diferența specifică” a vulgatei naționaliste românești este aidoma altor naționalisme, mai ales balcanice, care cer adeziune și spirit de turmă, nu gîndire critică, nu examinarea nepărtinitoare a izvoarelor.

C.B. critică pe bună dreptate focalizarea istoriografiei românești asupra spațiului de la nordul Dunării, sau diferite construcții istoriografice a căror șubrezenie a văzut-o: teoria continuității daco-romane, ceea ce numește „dacoromânismul epistemic”; un imaginar creștinism daco-roman la nordul Dunării în sec. IV-VI (p. 597); imaginea „obștii sătești” a daco-romanilor și românilor (p. 524). Cu toate acestea, el rămîne prizonierul acelorași scheme identitare, cum am văzut mai sus. Așa-numita „retragerea aureliană”, care e primul său punct de pornire, și pe care o datează în 271, este un mit pios al istoriografiei românești, de vreme ce ansamblul surselor indică pierderea efectivă a provinciei Dacia în 260, dată după care prezența militară romană lipsește⁶ (deși C.B. cunoaște mai noile propuneri, astfel I. Piso care înclină pentru 262), cu atît mai mult cu cît de multe decenii o mare parte a sol-

⁶ Ultima mențiune epigrafică este dedicația de la Băile Herculane pentru zeii patroni ai medicinei pusă de *Marc(us) Aur(elius) Veteranus, praef(ectus) leg(ionis) XIII G(eminae) Gall(i)enian(ae)* (IDR III.1 54).

datilor din cele două legiuni din Dacia serveau de fapt în vexilații prezente altundeva, mai ales în nordul Italiei.

Volumul se încheie cu trei anexe – o cronologie, între anii 536 și 642; un rezumat în engleză; cinci hărți alb-negru, destul de schematice (unde apare grafia spaniolă „Cartagena”) – și indici bine structurați.

Ce se mai poate spune pentru cel care cutează să ducă pînă la capăt o asemenea lectură și cu ce gust putem rămîne după lecturarea acestei cărți despre „destinele timpurii ale românilor” – cum scrie deseri C.B., parafrazînd titlul unei cărți a neoroeslerianului Gottfried Schramm – în „mileniul întunecat” (sec. IV-XIII)? Ce-i drept, C.B. are un bun spirit de sinteză în prezentările sale, dovedind o uluitoare putere de muncă, de acumulare, de conceptualizare, în care se văd lecturile sale de teorie politică. Dar la ce bun? La ce servește o istorie cu adevărat apocaliptică, axată pe eshatologie, care combină neîncetat planul istoric cu cel religios, ca în Evul Mediu sau în teologii de duzină? Este o anchetă voluminoasă, dar metodologia este personală, cu factorul religios, în cheie eshatologică, ca motor eliadian al istoriei, axată pe o proiecție organicistă a „vocației” poporului român, și anume latin-ortodox. Cartea aceasta militantă, naționalistă, identitară, nu a apărut totuși la o editură oarecare, de unde nevoia imperioasă de a nu rămîne indiferent. Este doar unul din multele exemple de literatură cvasi-științifică care se ivește în spațiul poros dintre producții istorice și nebuloasa identitară⁷, revigorată în ultimii ani prin valul de misticism și de

⁷ Monografia lui Leonard Velcescu, *Dacii în sculptura romană. Studiu de iconografie*, Saint-Estève, 2008 (versiune franceză în 2010), trebuie privită cu prudență maximă, nu numai pentru naționalismul care stă la baza demersului, dar și pentru aspecte strict tehnice, naivități și nenumărate lipsuri (cf. recenzia mea în *SCIVA*, 61, 2010, 366-371). Velcescu s-a dovedit extrem de activ în (auto)promovarea unei direcții de cercetare despre reprezentarea dacilor în arta romană, sub imboldul unor considerente extraștiințifice care se întrezăresc cu precădere în numele și programul asociației *Identitate culturală contemporană* pe care o animă în calitate de președinte de onoare (<http://aiccromania.org/ro/>) și în al cărei consiliu științific a ținut să figureze, alături de un istoric securist (printre altele, fost decan la Academia de Informații a SRI), pînă și Constantin C. Petolescu, mînat, pesemne, de aceleași imbolduri naționaliste. O dacomană nepocăită ca Aurora Pețan, care conduce fundația „Dacia” și editura omonimă cu activități paraștiințifice la care participă și istorici profesioniști, a ajuns să-l implice și pe Karl Strobel, odinioară critic al naționalismului istoriografic despre daco-geți. Sînt fenomene deconcertante prin care muzica autohtonismului, înveșmîntat în haine noi, se lățește din nou, parazitînd nu numai spațiul public, ci infiltrînd cu succes instituții universitare și de cercetare.

obscurantism naționalist care pare descins din cei mai tulburi ani 1930, combinat cu populismul deșăntat al politicienilor (îndeosebi „suveraniști”) și cu calculele fariseice ale unor intelectuali sau politicieni care se proclamă „conservatori”, dar care în România și în SUA nu sînt decît o etichetă eufemistică pentru reacționari sadea și naționaliști habotnici. Se cuvin amintite aici trei amănunte, fără de care nu m-aș fi încumetat la o asemenea lectură. Primul, un straniu paradox: actualul „suveranist” a studiat și la Central European University de la Budapesta, adică o „instituție soroșistă”, conform novlimbii odioase în care latră și asmut exaltații conspiraționiști din zilele noastre, universitate jugulată între timp de iliberalul Viktor Orbán, mare iredentist, dar și model al naționaliștilor români. Al doilea, mai important: Corneliu Berari a colaborat ceva vreme la revista ortodoxist-suveranistă *Rost (În spiritul Dreptei creștine)*, lansată de Claudiu Târziu, personaj public care a fost la începuturi legionaroid, apoi a devenit unul dintre șefii marcanți ai formațiunii AUR, iar mai recent, după desprinderea din AUR, a lansat un partid „conservator”. Al treilea, esențial: deloc întîmplător, cartea ferventului suveranist Corneliu Berari a fost intens promovată de Mihail Neamțu, intelectual elitist, de neratat în costumele lucitoare de pastor evanghelist, traseist politic lansat la începuturi de „boierii minții”, dar care a eșuat în lamentabilul partid AUR, unde „s-a ales”, ilustrîndu-se în fruntea Comisiei pentru Cultură din parlament prin misoginie și xenofobie. Căci trumpistul Mihail Neamțu nu a scris numai despre o „carte revoluționară” (se putea altfel?) pe coperta a 4-a a volumului, dar a mai promovat-o pe blogurile sale⁸, elogiînd-o și la lansarea volumului la Timișoara⁹. Precum în anii 1930, cînd româniștii neaoși copiau cu sîrg fascisme contemporane, în zilele noastre nu putem să nu rămînem uluiți de manifestările unor intelectuali care sînt

⁸ <https://mihailneamtu.eu/despre-carte-abandonuri-imperiale-de-corneliu-berari/> (12 februarie 2024), astfel „Dacă ești pasionat de evoluția ideilor de concesiune sau națiune, iată o cărămidă arsă-n focul cercetărilor savante, curățită-n apele onestității intelectuale și pusă la temelie unei noi fundații culturale, menită să omagieze romanii dintotdeauna și românii de pretutindeni”; <https://mihailneamtu.org/2025/03/08/recenzie-o-capodopera-a-sintezei-istorice-despre-secolul-al-vii-lea-corneliu-berari-si-razboiul-mondial-al-antichitatii-tarzii/> (8 martie 2025), despre o „capodoperă” a unui „patriot fervent și creștin ortodox calcedonian, Corneliu Berari”. Cei doi au activat la locuri de frunte într-un partid efemer, Noua Republică.

⁹ https://www.youtube.com/watch?v=RSH_ZctSIVM (8 decembrie 2023). Cartea mai e recomandată și de legionarul Ionuț Țene (NapocaNews), care e în continuare înfipt în administrația culturală a primăriei clujene.

fundamentalisti creștini și în care s-au împreunat cele mai periculoase tradiții autohtone și cele mai dubioase modele americane. La sfârșitul anilor 1930, vocile critice au amuțit în România. Este datoria noastră să combatem nebuloasa ideologică și politică actuală a „suveraniștilor” în care s-au contopit de-a valma obsesii legionare criminale, neoașism ceaușist, ortodoxisme intolerante și imitații netoate ale fascismului zilelor noastre.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Istorie • Centrul de Studii Clasice și Creștine

Bd. Carol I, Nr. 11, 700506, Iași, România
Tel.: 040/0232/201634, Fax: 040/0232/201156

ISSN: 1842-3043
e-ISSN: 2393-2961

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI